

Станіслав О. В.,
докторант кафедри французької філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СИНТАКСИЧНА КОГЕЗІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОГО МИСТЕЦТВА ХХ СТОЛІТТЯ (КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Анотація. Стаття присвячена особливостям когезійного синтаксичного зв'язку в сучасній французькій мові. Методом лінгвокультурологічного аналізу встановлено, що синтаксична когезія в реалістичній літературі, раціоналістичні ідеї у філософії, принципи гармонії, тональності, мелодійності в музиці, правила сполучуваності кольорів, геометрична точність, цілісність у живописі тощо мають спільну художню основу, яка визначала тенденції духовного, культурного життя французького народу ХХ століття.

Ключові слова: синтаксична зв'язність, когезія, класичний синтаксис, ієрархічність, раціоналізм, логіка, структуралізм, цілісність, завершеність.

Постановка проблеми. В епоху інтеграції знань різних галузей (як гуманітарних, так і негуманітарних) закладаються основи нових дисциплін, що ведуть пошуки не лише на межі дотичних наук, а й на їхньому органічному синтезі. Такі розвідки уможливають поглянути більш усеохопно на спільний об'єкт дослідження – Людину – з позицій її культури, менталітету, буття в соціумі, мовленнєвих компетенцій тощо. Розвідка присвячена проблемам сучасного синтаксису французької мови, зокрема когезійним зв'язкам синтаксичних елементів у структурі висловлення з позиції лінгвокультурологічного аналізу.

Глибоко й усебічно синтаксичні зв'язки в романістиці вивчали О. Андрієвська, Ш. Баллі, Ф. Брюно, Л. Веденіна, В. Гак, Ж. Дамуретт, К. Долінін, Ж. Дюбуа, Л. Ілія, А. Мартіне, О. Реферовська, А. Соважо, А. Сеше, Н. Шигаревська та багато інших учених. Однак питання будови, семантичного значення, особливостей функціонування синтаксичних структур залишаються повсякчас актуальними й перебувають у постійному фокусі розгляду не лише синтаксистів, а й психологів, культурологів, філософів, мистецтвознавців, літераторів і всіх тих, хто цікавиться проблемами мови.

Пропонуємо поглянути на когезійну синтаксичну зв'язність у контексті тих лінгвокультурологічних процесів, що відбувались у ХХ столітті у сфері різних видів мистецтва, культури, духовного життя французького суспільства. Такий підхід до вирішення проблеми зумовлений необхідністю застосування нових, сучасних методів і методик аналізу, нової оптики бачення об'єкта дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед укажемо, що під когезією ми розуміємо такий різновид синтаксичного зв'язку, який на основі формальних, структурно-граматичних, логічних засобів сполучуваності речень у висловленні забезпечує його семантичну та комунікативну цілісність. Когезія встановлює формальні види зв'язку речень у висловленні, тексті; це категорія логічного плану, яка регулюється в синтагматичному розрізі. Розвиток когезійної зв'язності в багатьох

відношеннях пов'язаний з удосконаленням синтаксису літературної мови.

Оскільки когезія забезпечує структурно-граматичні, послідовні, системні види зв'язку речень у тексті, становить класичний вид синтаксису, то можна припустити, що вона безпосередньо співвідноситься із традиціями реалізму в літературі та мистецтві загалом.

Естетика реалізму у французькій літературі ХХ століття також зазнала змін епохи, пережила світоглядні трансформації, відбулась переоцінка цінностей. На часі принципи реалізму орієнтувались не лише на особисте, емоційне, а передусім раціональне начало. В основі реалістичного погляду на світ – визнання об'єктивного існування зв'язку між людиною, природою та соціальним середовищем, відчуття закономірностей розвитку людини й суспільства, можливості всеохопного пізнання силою розуму. Письменники реалістичного напрямку намагались максимально адекватно, правдиво відображати дійсність і свого героя в умовах цієї дійсності. Сюжети їхніх творів логічно, послідовно вибудовані, події взаємозумовлені відповідно до ситуації, соціальних законів, історичних закономірностей розвитку тощо.

Реалістичні тенденції в літературі ХХ століття отримують новий виток свого розвитку; художнє мислення стає більш глибоким, раціональним, збагаченим культурними надбаннями. Успішно розвиваються такі жанри реалістичної літератури, як соціальний роман (Р. Ролан, А. Барбюс), інтелектуальний роман (А. Франс), філософсько-моралістична проза (Ф. Моріак), сімейний і психологічний романи (М. Дрюон, А. де Сент-Екзюпері, А. Труайя, Е. Базен), реалістичний роман (Р. Мерль, Ф. Саган) тощо.

Мова реалістичної літератури ХХ століття, зберігаючи класичні, раціоналістичні традиції, оновлюється в душі часу. У художні тексти, не порушуючи загальної мовної структури, уводяться лексичні, синтаксичні елементи розмовного мовлення; сучасна реалістична проза стає більш демократичною. У синтаксичній структурі, підтримуючи й розвиваючи традиції класичного типу синтаксису, саме когезія забезпечує сполучуваність усіх елементів у зв'язній текст на різних рівнях.

У межах статті встановимо основні засоби вираження синтаксичної когезії та доведемо, що вони є прямим віддзеркаленням спільних реалістичних тенденцій розвитку французького мистецтва ХХ століття. Розглянемо уривок:

Quand un camarade meurt ainsi, sa mort paraît encore un acte qui est dans l'ordre du métier, et, tout d'abord, blesse peut-être moins qu'une autre mort [...] (1).

[...] La terre ainsi est à la fois déserte et riche (2). Riche de ces jardins secrets, cachés, difficiles à atteindre, mais auxquels le métier nous ramène toujours, un jour ou l'autre (3). Les camarades, la vie peut-être nous en écarte, nous empêche d'y beaucoup penser,

mais ils sont quelque part, on ne sait trop où, silencieux et oubliés, mais tellement fidèles! (4).

Rien, jamais, en effet, ne remplacera le compagnon perdu (5). *On ne se crée point de vieux camarades* (6). *Rien ne vaut le trésor de tant de souvenirs communs, de tant de mauvaises heures vécues ensemble, de tant de brouilles, de réconciliations, de mouvements du cœur* (7). *On ne reconstruit pas ces amitiés-là* (8). *Il est vain, si l'on plante un chêne, d'espérer s'abriter bientôt sous son feuillage* (9).

Ainsi va la vie (10). *Nous nous sommes enrichis d'abord, nous avons planté pendant des années, mais viennent les années où le temps défait ce travail et déboise* (11). *Les camarades, un à un, nous retirent leur ombre* (12) (A. de Saint-Exupéry. *Terre des hommes*, p. 117–118).

У цьому фрагменті на структурному рівні виокремлюється когезія із ланцюжковим (послідовним, лінійним) зв'язком і когезія із паралельним сполученням речень. Когезія із ланцюжковий зв'язком передбачає, що кожне наступне речення є залежним від попереднього й водночас є головним реченням стосовно того, що слідує за ним. Так сполучені 2, 3 і 4 речення, 5, 6, 7 і 8 речення у висловленні. Спостерігаємо послідовну, лінійну сполучуваність речень, яка забезпечується синтаксичною когезією: тематична єдність у межах висловлення (роздуми головного персонажа про життя і смерть, про дружбу й товаришів), використання стилістичних синонімів (*camarade – compagnon, mourir – mort – perdu, travail – métier, commun – ensemble, ombre – feuillage*), повторів (... *riche. Riche...*) тощо. У результаті використання таких способів зв'язності утворюється цілісне висловлення.

9, 10 11, 12 речення сполучені паралельним типом когезійного зв'язку, коли кожне наступне речення складного синтаксичного цілого співвідноситься з одним і тим самим головним реченням або з одним із членів речення (підметом, присудком, обставиною, додатком) головного висловлення. У нашому випадку речення об'єднані розгорнутою метафорою: щойно посаджений дуб не може давати відразу тінь, так і в житті, щоб щось отримати, треба багато чого досягти. Паралельна зв'язність речень подана синтаксичним паралелізмом, використанням лексем, що позначають поступовість часу, логічність розвитку подій (*d'abord, pendant les années, le temps*). Усі ці засоби забезпечують збереження теми в межах надфразової єдності й когезійну зв'язність речень у висловленні.

Серед граматичних засобів, що уможливають когезійну зв'язність тексту на синтагматичному рівні, виокремлюються передусім указівні займенники (*ce travail, ces jardins, ces amitiés-là*), присвійні (*son feuillage, leur ombre*), особові займенники у функції заміщення (*ils – les camarades*), означені артикли (*le compagnon, les camarades*) тощо.

Дослідження підтверджує тезу В. Гака, що важливими лексико-семантичними засоби, які організують когезійну зв'язність речень у синтагматичному типі синтаксису сучасної французької мови, є такі: 1) уживання тематичної лексики та 2) використання засобів кореференції (повторної номінації) [1, с. 202–203]. У наведеному вище прикладі всі речення об'єднані спільною мікротемою – розмисли головного персонажа про плінність життя, значущість чоловічої дружби й вічні людські цінності. Можна виокремити два лексичних поля: 1) лексика на позначення абстрактних понять (*vie, mort, amitié, heures vécues ensemble, brouille, réconciliation, mouvements du cœur, souvenirs communs*), 2) епітети на позначення відчуттів, емоцій (*désert, riche, silencieux, oublié, fidèle*). Когезійну сполу-

чуваність забезпечують такі засоби кореференції, як синонімічні ряди (*camarade – compagnon, mourir – mort – perdu, travail – métier*), стилістичні антонімічні позначення (*vie – mort, désert – riche, brouille – réconciliation, toujours – jamais*).

Установлено, що до частотних засобів повторної номінації (кореференції) належать такі: лексичні повтори, синонімічні лінії, гіпероніми, гіпоніми, антоніми, корелятивні слова, явище прономіналізації, метафоричні та метонімічні перенесення тощо. Дослідження підтверджує вагомий роль лексико-семантичних засобів когезії для синтагматичної зв'язності тексту. Використання цих засобів є зумовленим як у формальному (граматичному, структурному) плані, так і в семантичній площині тексту загалом. Проаналізуємо ще один приклад:

Philippe, je suis venue ce soir travailler dans ton bureau (1). *En y étant, j'avais peine à croire que je ne t'y trouverais pas* (2). *Tu restes si vivant pour moi, Philippe* (3). *Je te vois dans ce fauteuil, un livre à la main, jambes repliées sous le corps* (4). *Je te vois à table, quand ton regard fuyait, que tu n'écoutes plus ce que je disais* (5). *Je te vois recevant un de tes amis et faisant tourner sans fin, de tes longs doigts, un crayon, une gomme* (6) (A. Maurois. *Climats*, p. 133).

Отже, перше, друге й третє речення зв'язані між собою ланцюжково, послідовно. Зв'язність речень відбувається за допомогою дейксису (*bureau – y*), антиципації (*tu – Philippe*), асоціацій, що стосуються спогадів героїні. 3, 4, 5, 6 речення з'єднані паралельно, когезія підкріплена синтаксичним паралелізмом і спільним об'єктом опису (*Philippe*). Крім того, спостерігаємо використання часових (*ce soir*) і просторових конекторів (*dans ton bureau, y, dans ce fauteuil, à table*), які також сприяють логічній зв'язності висловлення.

На граматичному рівні відзначимо частотне використання присвійних (*ton bureau, ton regard, tes amis*) та вказівних (*ce soir, ce fauteuil*) займенників. Когезійну зв'язність на лексико-семантичному рівні уможливорює вживання тематичної лексики. Цей фрагмент становить спогади героїні про свого коханого Філіпа, коли вона зайшла в його кабінет. Виокремлюється таке: 1) тематичне поле на позначення предметів інтер'єру (*bureau, fauteuil, table, livre, crayon, gomme*) і 2) тематичне поле опису портрету (*la main, les jambes, le corps, le regard, les longs doigts*).

Аналіз матеріалу надав можливість ще раз переконатись у тому, що фундамент, основу синтаксису становлять передусім формальні граматичні засоби зв'язності, що подані когезією. Когезійні синтаксичні відношення є виявом класичного, кодифікованого, синтагматичного типу синтаксису сучасної французької мови. Синтаксична когезія за допомогою своїх комбінаторних можливостей (структурних особливостей, граматичних, лексико-семантичних засобів) забезпечує логічність, послідовність викладу думок, чітку композицію висловлення та завершеність тексту загалом. Ця синтаксична категорія перебуває у своєму подальшому розвитку й укріплює свої сильні позиції в сучасному французькому синтаксисі.

Як зазначалося вище, сучасна французька реалістична література якнайкраще зберегла в собі традиції розвитку синтагматичного синтаксису, а отже, когезійного зв'язку речень у тексті. Визначимо, яким способом в інших видах мистецтва ХХ століття, духовного життя французького народу відобразились подібні тенденції.

Насамперед укажемо на філософські раціоналістичні теорії, принципи структуралізму, коли будь-яке явище суспільного життя, культури, мови тощо трактується як цілісна структура,

у якій усі елементи ієрархічно підпорядковані, відповідно сполучені й взаємозалежені. Наприклад, такі ідеї знаходяться в основі теорії цивілізаційних фаз, структурної антропології К. Леві-Стросса, дискурсивних формацій М. Фуко. На цьому самому підґрунті формувались різні ідеології, які своїми технологіями передбачали прагматичне структурування суспільства, вирішення його соціальних проблем, економічних вимог, духовних потреб тощо.

Проводячи аналогії з тенденціями розвитку французького живопису ХХ століття й когезійними зв'язками в мовному синтаксисі, відразу вкажемо, що відношення між літературою та живописом менш близькі, ніж, наприклад, між живописом і архітектурою, скульптурою. Більшість сучасних французьких художників тримались дещо осторонь літературних тенденцій і намагались віднайти власні, виключно художні (у прямому значенні слова) засоби вираження особистих емоцій, переживань, світогляду. Тим не менше, культурологічна паралель очевидна при розгляді творчості представників «конкретного мистецтва» (Д. Сегонзак, Варокі, Дюфресн), «нового реалізму» в особі А. Ерро, ліричних пейзажистів М. Утрільо, А. Марке та ін. Усі вони надавали великого значення композиції твору, її завершеності, цілісності, пропорціям, гармонії зображення. Неможливо не згадати хоча б мініатюри братів Лімбургів, у яких з абсолютною точністю, геометричною правильністю й особливою витонченістю передавались ідеї, настрої, уподобання художників, що повністю відповідають реалістичним ідеям у літературі, когезійній зв'язності в синтаксисі, раціоналістичним теоріям у філософії.

Паралелі між синтаксичною когезією і французькою музикою ХХ століття закладені в самій сутності, натурі французької музики, яка завжди виразна, інтелігентна, вишукана, елегантна, споріднена з літературою. Музичне мистецтво Франції, як ніяке інше, завжди перебувало під значним впливом національних літераторів, поетів, філософів. Усі культурно-історичні епохи відзначалися тісною творчою співпрацею, яка існувала між письменниками та музикантами. Назвемо принаймні такі відомі тандеми, як Бізе – Меріме, Франк – Бодлер, Г. Форте – Верлен, Пуленк – Аполінер, Булез – Маларме, духовний зв'язок між якими збагатив художні надбання обох митців. Більше того, саме література заклала підвалини такого власне французького ліричного виду мистецтва, як речитатив (спів, декламація віршів, поетичних текстів під музику). Речитатив – це співзвучне, злагоджене поєднання слів і музики, вербального й музичного мистецтва.

Можна з упевненістю стверджувати, що гармонійне, правильне сполучення слів у реченні, речень у тексті або звуків у музиці – це одна тенденція, одна культурна парадигма, єдина система мислення й відчуттів, лише засоби різні.

Стосовно схожостей між тенденціями розвитку французького театрального мистецтва та синтаксичної когезії в літературі ХХ століття, то вони виявляються в удосконаленні, в укріпленні реалістичних, класичних основ обох видів мистецтва. Назвемо хоча б театральну систему А. Антуана, яка оберігала академічні традиції драматичної гри, творчу спілку «Картель»,

що сповідувала принципи гармонії, цілісності тексту й театральної постановки.

Аналогічні процеси спостерігаються й у французькому кіно, улюбленими художніми напрямками якого залишаються соціальний і поетичний реалізм. Кращі з фільмів цього напрямку втілюють мистецькі традиції таких загальноєвропейських класиків літератури, як В. Гюго, О. де Бальзак, Е. Золя та інші.

Висновки. Отже, можна визнати, що зв'язні синтаксичні конструкції (когезія) у літературній мові, раціоналістичні ідеї у філософії, принципи ієрархічності, сполучуваності, логічності, точності, конструктивізму, завершеності, цілісності й загальної гармонії кольорів, звуків, частин загалом, слів, речень у тексті тощо в різних видах мистецтва – це все явища одного стильового ряду, однієї культурної тенденції. Перспективним було б провести паралель між розвитком синтаксичної когезії і, наприклад, науковими досягненнями епохи, прослідкувати динаміку їхнього розвитку в порівняльному аспекті.

Література:

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет-2000, 2004. – 839 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- Saint-Exupéry A. Terre des hommes / Antoine de Saint-Exupéry. – Kiev : Editions “Dnipro”, 1978. – 263 p.
Maurois A. Climats / A. Maurois. – Éditions Bernard Grasset, 1978. – 244 p.

Станислав О. В. Синтаксическая когезия как отображение традиций развития французского искусства XX века (культурологический аспект исследования)

Аннотация. Статья посвящена особенностям синтаксической когезии в современном французском языке. Методом лингвокультурологического анализа установлено, что синтаксическая когезия в реалистической литературе, рационалистические идеи в философии, принципы гармонии, тональности, мелодичности в музыке, правила сочетания цветов, геометрическая точность, целостность в живописи и тому подобное имеют общую художественную основу, которая определяла тенденции духовной, культурной жизни французского народа в XX веке.

Ключевые слова: синтаксическая связность, когезия, классический синтаксис, иерархичность, рационализм, логика, структурализм, целостность, завершенность.

Stanislav O. Syntactic cohesion as a reflection of the traditions of french art of the twentieth century (cultural aspect of research)

Summary. This scientific exploration of cohesion devoted to the peculiarities of syntactic context in modern frenches languages. The method of linguistic and cultural analysis found that syntactic cohesion in realistic literature, rationalistic ideas in philosophy, the principles of harmony, tonality, melody in music, rules of compatibility of colors, geometric precision, integrity in painting and so forth, have the same artistic framework that determines spiritual and cultural trends of french people who lived in twentieth century.

Key words: syntactical coherence, cohesion, classical syntax, hierarchy, rationalism, logic, structuralism, integrity and completeness.